

"ההיטב חרה לך"

ה'תשנ"ב, יוני

לכאורה, ברורה היא הסיבה לקביעתו של ספר יונה כהפטרה במנחה של יום הכיפורים. לכאורה, תשובתה של נינוה, העיר הגדולה, אשר יש בה הרבה משתים עשרה ריבוא אדם, היא העומדת במוקד הסיפור כולו. גם לחיוב, וגם לשלילה. לחיוב - כי אין עוד סיפור תשובה כל כך טוטאלי, כל כך מקיף כמו תשובתה של נינוה. לשלילה - כי בדיוק משום כך - לפי הרד"ק - נקבעת ההפטרה הזו ביום הכיפורים, כתוכחה לישראל שלמרות תוכחות הנביאים הרבות, בכל זאת - עדיין לא שבים, שלא כאנשי נינוה שהספיקה להם תוכחה אחת. אך נדמה, שבכל זאת אין בכך די. פרקי תשובה רבים אנו מוצאים בנביאים, וכל אחד מהם יכול היה לשמש כהפטרה במנחה של היום הקדוש. האם דווקא לנינוה אנו נצרכים בעיצומו של יום זה? האם דווקא לתשובת עיר הגויים הזו? נדמה שמהו אחר, מהותי יותר ומקיף יותר מחבר את הספר הזה לתשובה וליום הכיפורים. לא התשובה של נינוה העיר הגדולה, אלא התשובה של... יונה, הנביא הגדול. כן, יונה הנביא בעצמו, הוא המחבר את ההפטרה הזו אל יום הכיפורים ואל מהותה של התשובה. כיצד?

נראה את הפסוקים עצמם:

וַיְהִי דְבַר ה' אֶל יוֹנָה בֶן אֲמֵתַי לֵאמֹר...¹

* מתוך "תכלת מרדכי"
1. יונה, א, א.

שוב - לא ניתנים פרטים על הנביא ולא מתוארת נבואתו. אין לו ששים וששה פרקים כמו לישעיהו ולא ארבעים ושמונה פרקים של יחזקאל. "כדבר ה' אלוקי ישראל אשר דיבר ביד עבדו יונה בן אמיתי". פשוט מאוד. קצר מאוד.

אצלנו, בנינוה, נמצאת ההצלחה הגדולה ביותר האפשרית. יונה נשלח אל נינוה העיר החטאה "אשר עלתה רעתם" לפני ה' כדי להשיב אותה בתשובה. כמה קשה לעשות זאת, מתארים הפסוקים בהמשך, בפרק ג':

**וַיְקַם יוֹנָה וַיֵּלֶךְ אֶל נִינְוָה כְּדָבַר ה' וַיִּנְיָנוּה
הַיְתָה עִיר גְּדוֹלָה לְאַלְקִים מִחֶלֶד שְׁלוֹשֶׁת יָמִים⁵.**

רק להלוך בעיר הגדולה הזו צריך היה שלושת ימים. ולעיר הזו צריך להגיע עכשיו יונה, כאיש זר לחלוטין, כנביא זעם, ולהחזירה בתשובה. ויונה, כמה זמן לוקח לו, לא רק להלוך בעיר הגדולה הזו, אלא למלא את משימתו?

**וַיִּחַל יוֹנָה לְבֹא בְעִיר מִחֶלֶד יוֹם אֶחָד וַיִּקְרָא
וַיֹּאמֶר עוֹד אַרְבָּעִים יוֹם וַיִּנְיָנוּה נְהַפְכָת.**

קריאה אחת. נבואה אחת בת חמש מילים, הנאמרת רק ברמז, כי העיקר - חסר מן הספר. הוא לא אמר להם 'ולכן, תעשו תשובה'.

אבל מיד:

**וַיֹּאמְרוּ אַנְשֵׁי נִינְוָה בְּאַלְקִים וַיִּקְרְאוּ צוֹם
וַיִּלְבְּשׁוּ שָׂקִים מִגְדוֹלָם וְעַד קִטְנָם.**

וילבשו שקים, ויקראו צום. תשובה טוטאלית. אין עוד הצלחה נבואית כזאת. שתי שליחויות, שתי הצלחות. בלי מילים רבות וארוכות.

5. יונה ג, ג ואילך.

כבר בתחילת הספר בולט השוני בין יונה הנביא לנביאים האחרים. שום הקדמה לא מקדימים הפסוקים. לא על יונה עצמו, לא על מקום נבואתו ולא על התאריך. אין "בחודש השלישי באחד לחודש" ואין "בשנה השנית למלך... פשוט - "ויהי דבר ה'" אליו.

**קוֹם לְךָ אֵל נִינְוָה הָעִיר הַגְּדוֹלָה וּקְרָא עָלֶיהָ
כִּי עָלְתָה רַעְתָּם לְפָנָי. וַיְקַם יוֹנָה לְבָרַח
תְּרִשִׁישָׁה מִלְּפָנָי ה'²...**

בריחתו זו של יונה היא השאלה הראשונה והקשה העולה למקרא פסוקי הספר. להיכן חושב יונה שהוא בורח? כיצד זה עולה על דעתו לברוח מלפני ה'?

הוא הנביא היחיד בין כל הנביאים שלא רק שלא מוכן לקבל את הנבואה ולא רק שמביע התנגדות ומורת רוח מן השליחות, אלא הוא מנסה באופן אקטיבי לברוח. להתחמק מהשליחות. לא רק בזה הוא שונה מכל הנביאים. בעצם, אין עוד נביא שמצליח בשליחותו הנבואית כמו יונה הנביא. לא רק בספר יונה. שתי שליחויות היו לו ליונה בן אמיתי. האחת, כאן - לנינוה. השנייה, מתוארת בספר מלכים. שם מתוארת תחילת מלכותו של ירבעם בן יואש מלך ישראל, אשר מלך בשומרון ארבעים ואחת שנה. תקופת מלכותו היא אחת מהתקופות השחורות ביותר והשליליות ביותר מתקופות מלכי ישראל.

**וַיַּעַשׂ הָרַע בְּעֵינָי ה' לֹא סָר מִכָּל חַטָּאוֹת
יִרְבְּעָם בֶּן נִבְט אֲשֶׁר הִחְטִיא אֶת יִשְׂרָאֵל³.**

בכל זאת - הוא מצליח מבחינה צבאית כפי שלא הצליח אף מלך לפניו:

**הוּא הָשִׁיב אֶת גְּבוּל יִשְׂרָאֵל מִלְּבֹא חֶמֶת עַד
יָם הָעַרְבָּה כְּדָבַר ה' אֱלֹקֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר דָּבַר
בְּיַד עַבְדּוֹ יוֹנָה בֶּן אַמְתִּי הַנְּבִיא אֲשֶׁר מָגַת
הַחֶפֶר. כִּי רָאָה ה' אֶת עֲוֹנוֹת יִשְׂרָאֵל מֵרַח מְאֹד
וְאָפַס עֲצוֹר וְאָפַס עֲזוֹב וַאֲיֵן עֲזָר לְיִשְׂרָאֵל⁴.**

2. שם, שם, ב-ג.
3. מלכים ב', יד, כד.
4. שם, שם, כה-כו.

אגב, שתי השליחויות הללו הן בדיוק הפוכות. בנינוה מתבקש יונה ללכת ולעזור לעיר הגדולה והחטאה, והוא מוכן למות ולא לעשות זאת. בקרב ממלכת ישראל החטאה, אצל ירבעם בן יואש, אין לו עם זה שמץ של בעיה.

בתחילתו של פרק ד' לאחר הבריחה, לאחר הדג ולאחר הכל, כבר מסביר יונה מדוע הוא לא רצה לצאת לשליחות הזו, לעזרתה של נינוה:

...עַל כֵּן קִדַּמְתִּי לְבְרִיחַ תְּרִישִׁיָּה כִּי יִדְעֵתִי כִּי
אֶתָּה אֵל חַנוּן וְרַחוּם אֲרִיךְ אַפַּיִם וְרַב חֶסֶד
וְנָחֵם עַל הָרָעָה.

על כן קידמתי לברוח תרשישה, מפני שאני יודע שאתה אל רחום וחנון, מפני שאני יודע שאתה תקבל את תשובתם. ומה אכפת לך, יונה, שהקב"ה יקבל את תשובתם? מסביר המדרש:

"...דן יונה דין בינו לבין עצמו. אמר יונה: אני יודע שהגויים קרובי תשובה הם: עכשיו אם אלך בשליחותו, מיד יעשו תשובה, והקדוש ברוך הוא ארך אפים ורב חסד, ובעת שיעשו תשובה מיד ירחם ויקצוף הקב"ה על ישראל..."⁶

כל כך נאמן לישראל, כל כך לא רוצה לגרום להם שתעלה עליהם קטגוריה. אגב, כמה מעניין השימוש של יונה במידותיו של הקב"ה. "והקדוש ברוך הוא ארך אפים ורב חסד". כמו אל רחום וחנון. כמו בשלוש עשרה מידות. רק שהפעם, לא תשובה ורחמים מבוקשים, אלא אי קבלתה של התשובה ואי קבלתם של הרחמים. ומה עשה יונה? - ברח... ולבסוף, כשהבין שאין לאן לברוח וכשהבין שעל כרחו - הוא הוא השליח, לבסוף - הולך יונה אל נינוה העיר הגדולה, ולבסוף - הוא קורא עליה לתשובה.

והם, אכן, "קרובי תשובה" הם:

...וַיִּלְבְּשׁוּ שָׂקִים מִגְדָּלָם וְעַד קִטְנָם. וַיַּעַבְדוּ
הַדָּבָר אֶל מֶלֶךְ נִינּוּה וַיִּקְמוּ מִכְסָּאוֹ וַיַּעֲבְדוּ
אֲדָרְתוֹ מֵעַלְיוֹ וַיִּכַּסּוּ שֵׁק וַיֵּשְׁבוּ עַל הָאֶפֶס. וַיִּזְעַק
וַיֹּאמֶר בְּנִינּוּה מִטַּעַם הַמֶּלֶךְ וַיִּגְדְּלֵנוּ לֵאמֹר
הָאָדָם וְהַבְּהֵמָה הַבָּקָר וְהַצֹּאן אֵל יִטְעֲמוּ
מֵאוֹמֶה אֵל יָרְעוּ וּמִים אֵל יִשְׁתּוּ. וַיִּתְכַּסּוּ שָׂקִים
הָאָדָם וְהַבְּהֵמָה וַיִּקְרְאוּ אֶל אֱלֹקִים בְּחִזְקָה
וַיֵּשְׁבוּ אִישׁ מִדְּרָכּוֹ הָרָעָה וּמִן הַחֶמֶס אֲשֶׁר בְּכַפֵּיהֶם.⁷

ואז קורה מה שיונה חשש ממנו מכל:

וַיֵּרָא הָאֱלֹקִים אֶת מַעֲשֵׂיהֶם כִּי שָׁבוּ מִדְּרָכָם
הָרָעָה וַיִּנְחַם הָאֱלֹקִים עַל הָרָעָה אֲשֶׁר דִּבֶּר
לַעֲשׂוֹת לָהֶם וְלֹא עָשָׂה.

כאן מגיע הסיפור לשיאו:

וַיִּדַע אֵל יוֹנָה רָעָה גְדוֹלָה וַיִּחַר לוֹ. וַיִּתְפַּלֵּל
אֶל יְהוָה וַיֹּאמֶר אָנֹכִי ה' הֲלוֹא זֶה דִּבְרֵי עַד
הָיִיתִי עַל אֲדָמְתִי עַל כֵּן קִדַּמְתִּי לְבְרִיחַ
תְּרִישִׁיָּה... וְעַתָּה ה' קַח נָא אֶת נַפְשִׁי
מִמֶּנִּי כִּי טוֹב מוֹתִי מִחַיִּי.

עד כדי כך. עד כדי "טוב מותי" למה? - כי אני רוצה לדעת איך אתה מנהיג את העולם, ולא מצליח להבין את זה. אין טעם לחיי אם אינני מבין את הסדר שבוא אתה מנהיג את העולם. אין טעם לחיי אם אני לא מצליח להבין איך אתה מקבל תשובה כזאת מממלכת נינוה הרשעה, שאמנם קרובי תשובה הם, אבל גם קרובי חרטה על התשובה. שבהתרגשות אחת ובאקסטזה

7. יונה ג, ה-ח ואילך.

6. תנחומא ויקרא ח.

אחת של תשובה מכסים את כולם בשקים, גם את האדם וגם את הבהמה שעושים תשובה נוראית שכזו, שלא יכולה להיות אמיתית, מהותית, ארוכת טווח.

והקב"ה, איך הוא מגיב על רעתו הזו של יונה?

וַיֹּאמֶר ה' הַהֵיטֵב חָרָה לָךְ?

ההיטב חרה לך, יונה? חורה לך על כך? לא נורא. אתה לא מבין, אבל אתה ביצעת את השליחות. זה היה תפקידך. את שליחות ה' אתה מילאת. את חובתך בעולמך.

ויונה, הוא לא יכול להמשיך ולשבת שם, והוא שוב בורח. הפעם, לא לגמרי. הפעם - רק אל מחוץ לעיר:

וַיַּעַשׂ לוֹ שֵׁם סִכָּה וַיֵּשֶׁב תַּחְתֶּיהָ בְּצֵל עֵד אֲשֶׁר יֵרָאֶה מָה יִהְיֶה בְּעִיר.

הוא מבקש לשבת מקדם לעיר, במקום ממנו הוא יכול לראות מה קורה בה, אולי לראות את הרגע בו יתברר שהוא צדק. או אז, מלמד אותו הקב"ה את השיעור הגדול:

וַיִּמַן ה' אֱלֹקִים קִיקִיּוֹן וַיַּעַל מַעַל לַיּוֹנָה לְהִיּוֹת צֵל עַל רֵאשׁוֹ לְהַצִּיל לוֹ מֵרַעְתּוֹ וַיִּשְׁמַח יוֹנָה עַל הַקִּיקִיּוֹן שִׁמְחָה גְדוֹלָה.

הקיקיון הזה, לא לצל הוא נועד, כי כבר סוכה היתה לו ליונה לשבת תחתיה בצל. לא להציל מן השמש בא הקיקיון הזה. "להציל לו מרעתו" הוא בא. מרעתו הזו - מהפילוסופיה שלו, מתפיסת עולמו.

וַיִּמַן הָאֱלֹקִים תּוֹלְעַת בְּעֻלּוֹת הַשְּׁחַר לְמַחֲרַת וַתֵּךְ אֶת הַקִּיקִיּוֹן וַיִּיבֶשׁ. וַיְהִי כְּזֶרַח הַשֶּׁמֶשׁ וַיִּמַן אֱלֹקִים רוּחַ קָדִים חֲרִישִׁית וַתֵּךְ הַשֶּׁמֶשׁ עַל רֵאשׁ יוֹנָה וַיִּתְעַלֶּף...

"וימן האלוקים תולעת", כמו "וימן אלוקים קיקיון". את הכל אלוקים ממנה, יונה. גם אותך הוא מינה לשליחותך. ואיך מגיב יונה על הכל? כל כך מוכר, וכך כך שונה:

...וַיִּשְׁאַל אֶת נַפְשׁוֹ לָמוֹת וַיֹּאמֶר טוֹב מוֹתִי מֵחַיִּי.

שוב הוא שואל את נפשו למות, אבל הפעם - על מה? על קיקיון שנתן צל ויבש. כי חס לו. כי הוא מתעלף. זה יונה, אותו יונה שקודם לכן שאל את נפשו למות בגלל דברים אחרים לגמרי. נשגבים. מחשבתיים. אמוניים. היתכן? אותו ביטוי אז, ועכשיו, כשהוא מזיע?

כן, זו אותה המילה, וכן - זהו הלימוד אותו מבקש הקב"ה ללמדו. האדם - כך הוא אומר לו - הוא מאוד גדול, אבל הוא גם מאוד קטן. אתה, גדול הנביאים, שאמרת "טוב מותי מחי" על אי הבנתך את דרכי ה', על רעיונות פילוסופיים גדולים, גם אתה יכול למצוא את עצמך אומר בדיוק את אותן המילים על קיקיון שיבש. על ציץ שנבל. האם עכשיו אתה מבין את חולשתו של האדם? את גדולתו שהולכת יד ביד עם חולשתו? - עכשיו תבין גם את תשובתה של נינוה. דרכך יבוא ההסבר לעולם על מהותה של התשובה, על גדלותו ואפסותו של האדם. נינוה, העיר הגדולה, עיר הבירה של חס בן נח, נינוה הזאת, המלאה חמס, מבקשת לשוב בתשובה. אתה לא יודע להעריך את הרצון הקטן ביותר באדם, הזעום ביותר, ואפילו הרחוק ביותר ואולי גם הצבוע ביותר, לשוב בתשובה? אתה לא יודע לזהות כמה פוטנציאל טעון בו, בזרזיף הרצון הזה? יונה לא מלמד אותנו על שקרה בנינוה בלבד. הוא קודם כל מלמד אותנו על שהתחולל בקרבו פנימה.

וַיֹּאמֶר ה' אֵתָה חִסְתָּ עַל הַקִּיקִיּוֹן אֲשֶׁר לֹא עָמְלָתָ בּוֹ וְלֹא גִדְלָתוֹ שָׁבֵן לִילָה הָיָה וּבֵן לִילָה אָבָד. וְאַנִּי לֹא אָחוּס עַל נִינְוָה הָעִיר הַגְּדוֹלָה אֲשֶׁר יֵשׁ בָּהּ הֲרַבָּה מִשְׁתֵּיִם עֹשְׂרָה רְבֹו אָדָם אֲשֶׁר לֹא יָדַע בֵּין יְמִינוֹ לְשִׁמְאָלוֹ וּבִהֶמָּה רְבָה?

מבוססת בר-אילן הספרייה

אתה חס ואני חס. אבל תראה על מה אתה חס, ותראה על מה אני חס. יונה לא מגיב בפסוקים, אבל חז”ל במדרש הביאו את תגובתו ובעיקר - את הבנתו:

זימן הקב”ה תולעת והכה את הקיקיון ויבש ומת, וזבובים ויתושין שריין עליו ומצערים אותו מכל צדדים עד שביקש נפשו למות. באותה שעה זלגו עיניו דמעות כמטר לפני הקב”ה, ויאמר לו: יונה, מפני מה אתה בוכה, יש לך צער על זה שלא גדלתו ולא הכנסת בתוכו זבל, ולא השקית בו מים? לילה אחד חיה ולילה אחד יבש? כך חסת עליו ואני לא אחוס על נינוה העיר הגדולה? באותה שעה נפל על פניו ואמר: הנהג עולמך במידת הרחמים, דכתיב:

’לה’ אלקינו הרחמים והסליחות⁸.

8. ילקוט שמעוני, תקנא.